

Nebojša ČAGORVIĆ*

O POLITICI POVIJESTI I O NEKIM PROBLEMIMA ISTRAŽIVANJA CRNOGORSKE SPOLJNE POLITIKE

Sažetak: U radu se osvrćemo na složena pitanja ideologija, identiteta i legitimnosti nacionalnih država. Nacionalne države su primarni akteri međunarodnih odnosa i spoljne politike, tako da iz istraživačevog odnosa prema njima proističu metodologija, izbor dokumenta i zaključci do kojih istraživač dolazi. Izlaganje se bavi nekim problemima proučavanja crnogorske spoljne politike i dilemama koje proističu iz samih vrijednosnih stavova istraživača. Među izabranim primjerima posebno se analizira jedna epizoda iz crnogorsko-američkih odnosa: susret kralja Nikole i pukovnika Edwarda Mandella Housea, spoljnopolitičkog savjetnika, američkog predsjednika Wilsona u jednom pariskom hotelu krajem 1918. godine. O tom sastanku postoji posebna bilješka koja se čuva u legatu pukovnika Housea u Biblioteci Univerziteta Yale. Ovaj susret je opisao srpski historičar Dragoljub R. Živojinović i rad analizira način na koji je taj susret prikazan. Rad se takođe bavi nekim pitanjima crnogorsko-američkih odnosa, kao i priređenim dokumentima iz građe crnogorsko-američkih odnosa. Rad se bavi i međusobnim odnosom između nacionalnih interesa i istraživanja spoljnopolitičkih tema.

Ključne riječi: *politika povijesti, Crna Gora, spoljna politika, Pariska mirovna konferencija, Dragoljub R. Živojinović*

Proučavanje spoljne politike Crne Gore nova je oblast istraživanja u crnogorskim društvenim naukama.¹ I sama disciplina uspostavljena je tek nakon Prvog svjetskog rata. Nestanak crnogorske države, a takođe i njena djelimična obnova poslije Drugog svjetskog rata u okviru fasadne federacije u kojoj je imala samo simbolične nadležnosti u domenu vanjskih

* Dr Nebojša Čagorović, Ministarstvo vanjskih poslova

¹ Iznesena mišljenja stavovi su autora i nužno ne izražavaju stajališta Ministarstva vanjskih poslova.

poslova, i to tek nakon donošenja Ustava 1974. godine, značio je i manjak njenog izvornog državnog interesa za takva istraživanja. Nedostatke i protivrječnosti crnogorske državotvorne svijesti ilustruje i činjenica da je njen Komitet za odnose sa inostranstvom kao dio republičke vlade (tada Republičkog izvršnog vijeća) stvoren tek poslije razornog zemljotresa 1979. godine, kada je bilo potrebno susrijetati brojne delegacije i koordinirati međunarodnu pomoć. Razlozi za odsustvo ovoga organa navodno su bili u „štednji“, jer je Crna Gora imala samo jednog člana vlade koji je bio zadužen za odnose sa inostranstvom. Na mjesta koja su joj u federaciji pripadala „postavljani su kadrovi koji su živjeli u Beogradu, a vodili porijeklo iz Crne Gore“ i koji su rijetko pokazivali inicijativu u pogledu razvoja kulturnih, političkih i ekonomskih veza Crne Gore sa drugim državama.² Uz to, kako primjećuje politolog Radovan Vukadinović, totalitarni sistemi nijesu imali potrebu da objašnjavaju svojoj javnosti potrebu poduzimanja određenih vanjskopolitičkih poteza, dok je „demokratski europski sustav javnom diplomacijom došao da mora brinuti o međunarodnoj i vlastitoj javnosti“.³

Obnova državnosti, globalizacija i umnožavanje subjekata međunarodnih odnosa širili su oblasti istraživanja — od istorije diplomatije i pojedinih obrada problema međunarodnog javnog prava koji su vezani za teritoriju Crne Gore, do specifičnih problema integracije sa Evropskom unijom.⁴ Vukadinović primjećuje da je danas teško naći ministarstvo vanjskih poslova koje ne traži naučnu pomoć specijalizovanih instituta ili univerzitetu i da se u „zemljama koje tek stupaju na put svoje državnosti, vjeruje da čelnici u ministarstvu mogu i znaju sve, iako većina od njih nikada u svojoj karijeri nije radila ništa slično međunarodnim odnosima“.⁵

² Lukovac Branko, „Nastajanje i djelovanje MIP-a Crne Gore u okvirima SFRJ“, *Diplomarius*, magazin Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, mart 2016, str. 50–52.

³ Vukadinović Radovan, *Politika i diplomacija*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1984, str. 39.

⁴ Knjige obećavajućeg naslova o Crnoj Gori u međunarodnim odnosima samo su kolekcija eseja o spoljnoj politici Crne Gore u periodu od 1711–1918 i njenim odnosima sa pojedinim zemljama: Bojović Jovan (ur.), *Le Monténégro dans les relations Internationales*, Istarski institut, Titograd, 1984.

⁵ Vukadinović Radovan, *Politika i diplomacija*, *op. cit.*, str. 256–259.

Kako piše filozof Luj Altiser, ideološki državni aparati (škola, crkva, porodica, sport, masovni mediji) djeluju u cilju dobrovoljnog usvajanja vladajuće ideologije kao reprodukcije poretka eksploatacije. Subjekt ideologije potčinjava druge, ali potčinjava i sebe.⁶ Diplomacija je umijeće uvjeravanja prema vani, ali i prema unutra. Društvena istraživanja uvijek izniču iz neke ideologije a ona se, kako je primijetio Milan Popović, uvijek potcjenjuje u društvenoj nauci.⁷ Do juče je u Jugoslaviji marksizam i njegov pogled na klasnu borbu kao na izvor dinamike društvenih i međunarodnih problema — određivao pristup analizi problema i njihovom rješavanju. U posljednjoj etapi Titove Jugoslavije postojalo je nekoliko polazišta koja se nijesu smjela dovoditi u pitanje; prije svega, vodeća uloga Saveza komunista, samoupravljanje, federalizam na osnovama AVNOJ-a, bratstvo i jedinstvo, a konsekventno tome, u domenu spoljne politike, i proleterski i socijalistički internacionalizam i vanblokovska nesvrstana spoljna politika. Bile su date osnovne pretpostavke, metodologija i zaključci. Tako je predsjednik Saveza komunista Crne Gore Veselin Đuranović sa pozicije partijskog monopola izjavljivao da, u pogledu nacionalnog pitanja, crnogorska nacija izvire iz srpskog etničkog stabla, dok bi sve ostalo bilo „nenaučno i politički deplasirano“ pa je, sljedstveno tome, „vodeći crnogorski istoričar i direktor Istorijskog instituta SR Crne Gore, član Centralnog komiteta SK Crne Gore dr Dimitrije Dimo Vujović“, pozivajući se na „markističko-dijalektičko-materijalistički metod i poznavanje činjenica“, odbacivao teze o autohtonom crnogorskom identitetu.⁸ I Đuranović i Vujović su se vodili dogmom o crnogorskom nacionalnom pitanju koju je uspostavio Milovan Đilas čuvenim člankom iz 1945. u dnevnom listu *Borba*.⁹

U društvenim naukama je najteže izbjeći klišee, prevazilaziti tabue i razmišljati preko trenutnih granica društveno prihvatljivog. Insistiranje na

⁶ Altiser Luj, *Ideologija i državni ideološki aparati: beleške za istraživanje*, Karpobooks, Beograd, 2009.

⁷ Popović Milan, „Vreme čuda“, nedjeljnik *Monitor*, 28. 9. 2018, <https://www.monitor.co.me/vreme-uda/>; Popović Milan, „Vineri i luzeri“, nedjeljnik *Monitor*, 16. 11. 2018, <https://www.monitor.co.me/vineri-i-luzeri/>.

⁸ Marović Branislav, *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989*, Centar za geopolitiku, Podgorica, 2017, str. 94–96.

⁹ Đilas Milovan, „O Crnogorskom nacionalnom pitanju“, *Borba*, 106, 1. maj 1945, str. 3 — preštampano u Kovačević Branislav, „Đilas heroj-antiheroj“, *Pobjeda*, Podgorica, 2006, str. 297–303.

sopstvenom identitetu i propitivanje legitimnosti stvaranja i samog postojanja Jugoslavije 1918. vodilo je optužbi o crnogorskom separatizmu. Svaako dubinsko sagledavanje nastanka Jugoslavije i odnosa u njoj moglo je dovesti autora pod sumnju. Tako je, na primjer, Ivo Banac, autor značajne knjige o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji i nepomirljivosti nacionalnih ideologija, od dobijanja akademske stipendije za boravak u Jugoslaviji, još kao student postdiplomac — bio praćen, a pojedini historičari koje je susrijetao dostavljali su obavještajne izvještaje Službi državne bezbjednosti.¹⁰ Svaki susret sa stranim diplomatama pobuđivao je sumnju, a održavanje redovnih susreta sa njima značilo je otvaranje dosijea u Službi državne bezbjednosti. Tako je, na primjer, „vodeći živući poznavalac Njegoša“ Jevto Milović zbog kontakata sa njemačkim diplomatama, ali i zbog svojih „pritajenih“ antikomunističkih i velikosrpskih stavova, bio praćen, njegov stan ozvučen i pretresan, a on sam na kraju primoran da postane i sam suradnik Službe državne sigurnosti SR Hrvatske.¹¹

Naučne institucije su bile ideologizirane, a Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (krovna institucija u oblasti nauke) bila je „samoupravna organizacija iz oblasti nauke i umjetnosti“ u kojoj su se odvijale prepirke oko crnogorskog nacionalnog pitanja.¹² Tada je, kako primijećuje Dragoje Živković, „...došlo do neminovne polarizacije crnogorskih historičara na dvije orijentacije koje su proizašle iz sukoba oko tretmana crnogorskog narodonosnog određenja. U osnovi toga konflikta leže dva nepomirljiva ideološka i naučnometodološka shvatanja. Jedno od njih je građansko, tradicionalističko, koje tretira crnogorsku prošlost kao istoriju područja, teritorije, regije ‘srpskog’ naroda u Crnoj Gori. Drugo je utemeljeno na kritičkom određenju prema historiografskom opusu o Crnoj Gori iz kojeg proizilazi da nikako nije u pitanju istorija prostora, regije, teritorije, već istorija naroda koji je tokom hiljadugodišnjeg razvitka izborio sopstveni entitet, svoje istorijsko biće.“ Živković gorko primjećuje da su „crnogorski

¹⁰ Kljajić Stipe, *Pozadina objave knjige prof. Iva Banca Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Znanstveni skup u čast 70. rođendana prof. Iva Banca, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, 23. rujna 2017. (neobjavljeni referat).

¹¹ Dosije Jevta Milovića u Hrvatskom državnom arhivu.

¹² Papović Dragutin, „Crnogorska akademija nauka i umjetnosti 1977–1990“, *Matica crnogorska*, ljeto 2013, str. 386.

istoričari, sem pojedinaca, izuzetak u svijetu po tome što dokazuju da narod iz kojega potiču ne postoji¹³.

Sredinom osamdesetih godina prošlog vijeka u metodološkim pretpostavkama koje je uradila Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU), a potpisao predsjednik Odbora za istorijske nauke Vlado Strugar, „navedeno je da je diplomatija“ uslovan naslov za jednu veliku temu jer ispred nje dolaze dvije velike teme: „Država u Crnoj Gori“ i „Crna Gora sudionik balkanske i evropske politike“. Strugar sumnja da ima dovoljno gradiva, posebno za jednu monografiju o diplomatiji. U takvim pristupima dominirale su teme poput „Crna Gora u srpstvu i jugoslovenstvu“ ili „Crna Gora u slovenstvu“. Ovakav pristup dodatno su komplikovala različita stanovišta o crnogorskom nacionalnom pitanju koja i dalje traju: „prvo gledište da se Crnogorci, koji su srpskog porijekla, sa razvojem kapitalizma u Crnoj Gori krajem XIX i početkom XX vijeka konstituišu u posebnu naciju“, „drugo gledište je da su komunisti... zbog svog strateškog, političkog cilja... proglasili postojanje crnogorske nacije, a treće gledište je da se crnogorska nacija smatra proizvodom posebnog, autohtonog etnikuma koji je njegova posebna karakteristika“.¹⁴ Ovakvo ređanje gledišta po važnosti odražavalo je i njihovu onovremenu poželjnost. Sama CANU je osluškivala bilo moći u crnogorskom društvu, oslanjala se na Srpsku akademiju nauka i umjetnosti i povlađivala svakom novom odnosu snaga.¹⁵ CANU je bila posebno počašćena dobrim odnosima sa „doajenom jugoslovenske istorijske nauke“, Vasom Čubrilovićem. Čubrilović (u čijem se životopisu može naći mnogo toga — od atentatora i zagovarača etničkog čišćenja do ministra i akademika SANU) na naučnom skupu CANU pod nazivom „Prošlost Crne Gore kao predmet naučnog istraživanja i obrade“ izjavljuje da je 1936. godine, kada je bio na „letovanju“ na Durmitoru, prvi put čuo „da studenti pokreću pitanje Crnogoraca kao posebne nacije“ i „da se toga seća kao jedne ‘senzacije na planini’“, a da kao „naučnik-istoričar stvaranje crnogorske nacije nije nikada mogao da primi“ i „da ne postoje istorijski

¹³ Živković Dragoje, „Prilog pitanju razvoja crnogorske historiografije“, u: *Prošlost Crne Gore kao predmet naučnog istraživanja i obrade* (ur. Pavle Strugar), CANU, Tigrad, 1987, str. 181 i 193.

¹⁴ Strugar Vlado, „Predgovor“, u: *Prošlost Crne Gore kao predmet...*, str. 25.

¹⁵ Papović Dragutin, „Crnogorska akademija nauka i umjetnosti 1977–1990“, *op. cit.*, str. 423.

dokazi o postojanju crnogorske nacije pre drugoga svetskog rata¹⁶. Ukratko, historičar Dragutin Papović navodi da CANU od osnivanja do 1990. godine nije ispunila preuzetu obavezu prema Crnoj Gori, a u radu se ponašala neodgovorno i od kraja 1988. godine politikantski.¹⁷

Tragovi komunističkog pogleda na crnogorsku prošlost i dalje su prisutni. Evo jednog primjera: u cilju podizanja svijesti o sopstvenom identitetu u svim ministarstvima nalazi se galerija likova bivših ministara. Donedavno je na zidu Ministarstva vanjskih poslova u galeriji fotografija svih ministara nedostajao portret ministra Petra Plamenca, crnogorskog ministra vanjskih djela od 1913. do 1915. Plamenčev grijeh je bio u tome što mu je suđeno poslije Drugog svjetskog rata zbog saradnje sa okupatorom.

U slučaju Crne Gore disciplina međunarodnih odnosa suočava se sa problemima malog broja predstavnika akademske zajednice koji se bave istraživanjem spoljne politike i međunarodnih odnosa, nedovoljne institucionalizacije i nedovoljnog finansiranja samih istraživanja. U oblasti društvenih nauka državni univerzitet je sveden na visokoškolsku obrazovnu ustanovu bez instituta (sem Istorijskog instituta) koji bi se bavili bazičnim istraživanjima. Istovjetna je situacija i sa privatnim univerzitetima. Fakulteti političkih nauka, evropskih studija i sigurnosnih studija su novum u crnogorskom visokom školstvu. S obzirom na to da je jedan od osnovnih predmeta istraživanja vanjske politike nacionalni interes, a njega nema bez svijesti o njegovom postojanju, dolazimo do osnovnog problema institucionalizacije. Bez institucija nema agregacije i artikulacije sopstvenih interesa. Ako su institucije rudimentarne, onda se postavlja pitanje apsorpcionog kapaciteta jednog društva i njegove spremnosti za da ide u korak sa vremenom. U svakoj državi, a pogotovu maloj, uvijek se traže odgovori na pitanja legitimiteta, lojalnosti, patriotizma i svijesti o postojanju državnog interesa.

Izbor tema i rezultati istraživanja u društvenim naukama uveliko su uzrokovani izborom metodoloških prilaza i analitičkih perspektiva. Pitanje analitičke platforme je ključno za razumijevanje međunarodnih odnosa. Jednim rezultatima će voditi istraživanje ako mu se priđe iz svjetsko-sistemske škole međunarodnih odnosa, a drugim neorealističke ili liberalne

¹⁶ Čubrilović Vasa, „Diskusija“, u: *Prošlost Crne Gore...*, str. 513–519.

¹⁷ Papović Dragutin, „Crnogorska akademija nauka i umjetnosti 1977–1990“, *op. cit.*, str. 432.

škole međunarodnih odnosa. Od uporišne tačke zavisi i korisnost istraživanja za spoljnopoličke odlučioce neke zemlje. Valja podsjetiti da je istraživanje međunarodnih odnosa i sigurnosnih problema od ključnog značaja za sve zemlje i da je u anarhičnom svijetu međunarodnih odnosa sila osnovni zakon ne samo unutrašnjeg, nego i spoljnog legitimiteta svakog subjekta međunarodnih odnosa.

U međunarodnoj zajednici države su i dalje primarni subjekti međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, a nacionalne države su njihov osnovni oblik. U tom smislu, nacionalni interes je osnovna kategorija međunarodnih odnosa. Za njegovo oblikovanje poimanje sopstvene istorije i sopstvenog trajanja ima često konstitutivni karakter. Zato je i istorija diplomatske misli, i istorija uopšte, značajna za svaku državu. Eric Hobsbawm, britanski historičar marksističkih pogleda, smatra da nacija bez prošlosti predstavlja *contradictio in adjecto*, „proturječje sa svojstvom, jer ono što naciju pravi u odnosu na druge je prošlost, a historičari su ljudi koji je proizvode“, jer „historičari su za nacionalizam ono što su proizvođači maka za ovisnike heroina: mi snabdijevamo osnovnom sirovinom tržište“.¹⁸ Hobsbawm tvrdi da u nacionalističkoj zloupotrebi povijesti sudjeluju uz historičare i sociolozi, književnici, intelektualci i ostali djelovi društvene elite koji „unazad“ proizvode smisao postojanja nacionalne države, gdje je nacionalna država „krajnji cilj istorije“.¹⁹ Zato vrijednosni stavovi istraživača mogu biti izvorište neobjektivnosti u istraživanju i prošlosti i spoljne politike. Pokušajmo to ilustrovati. Počnimo od jedne epizode iz crnogorsko-američkih odnosa: susret kralja Nikole i pukovnika Housea, spoljnopoličkog savjetnika američkog predsjednika Wilsona u Parizu. Razgovor se odigrao u situaciji, kako piše Margaret MacMillan, kada je kralj Nikola „činio sve što može i od onoga malo što mu je preostalo“ i kada „...niko u Parizu nije imao pojma kakvo je stanje na terenu, i kada je odlučeno da se pitanje predstavljanja Crne Gore na konferenciji mira drži otvorenim“

¹⁸ Hobsbawm Eric, „Ethnicity and Nationalism in Europe Today“, u: *Mapping the Nation*, Balakrishnan Gokal (ur.), Verso, London, 1996, str. 255. Naravno, i ovakav Hobsbawmov stav ideološko je mišljenje pisano pod teretom svoga doba jer je pretjerivanje da svi povjesničari zloupotrebljavaju povijest kako bi širili nacionalizam. U pitanju je simplifikacija puno složenije prošlosti kao takve, i uopšte uloge historičara i drugih intelektualaca u nekom narodu, u smislu nacionalističke mobilizacije.

¹⁹ *Ibidem*, str. 256.

da bi to „tako ostalo dok se Mirovna konferencija nije okončala“.²⁰ Harold Nicolson, britanski diplomata na konferenciji a kasnije profesor diplomatije na Oxfordu, napisao je — „u vezi sa slučajem Crne Gore moja rana vjera u samoopredjeljenje kao lijek za sve ljudske bolesti postala je pomračena sumnjama i rezervacijama“.²¹ Sam susret opisan je na dva mjesta, kratko u sjećanjima pukovnika Housea, kao i u bilješci koju je vodio američki diplomata Frazier. Evo tih dvaju opisa u prevodu:

„Pozvan sam od kralja Crne Gore na njegov zahtjev. Ađutanti u ‘predivnim uniformama’ odveli su me u njegove odaje u Hotel ‘Meurice’. Našao sam da je kralj prijatan stari gospodin koji je ispričao svoju priču sa mnogo dostojanstva. Frazier je zapisao naš razgovor, ako se zaista može nazvati razgovorom, zato što je to bio više njegov monolog.“²²

Zapisnik pod naslovom „Razgovor između kralja Crne Gore i pukovnika Housea, 8. novembar 1918, Hotel *Meurice* u 3.30 poslijepodne“ bilježi:

„Kralj je izjavio da je Crna Gora veoma staro kraljevstvo i da pozna za slobodu nekoliko vjekova, prije nego je bilo koji drugi balkanski narod postojao. Rekao je da su počeli rat sa velikom energijom i kuražju, ali kako su ostali bez topova, municije i medicinskih zaliha i kako ih je bilo nemoguće dobiti od saveznica, Crna Gora je bila primorana da se preda Austrijancima. Pošto je napustio svoju zemlju iz Jovana Medovanskog, rekao je svom unuku Petru da povede ostatke vojske u Drač da bi se u Solunu inkorporirala sa savezničkim armijama. U početku general Sarrail ih je primio dobro i uzeo Crnogorca za pratioca, ali se njegov stav uskoro promijenio i konačno inkorporirao Crnogorce u srpsku vojsku. On (*kralj*) je sam otišao u egzil u Francusku, birajući je prije nego Italiju, gdje mu je njegov zet ponudio azil i to zbog svojih prisnih veza sa Napoleonom III i caricom Eugenieom. Pošto je došao u Francusku, predsjednik je prema njemu bio vrlo ljubazan, ali malo pomalo njegovo prijateljstvo se ohladilo i sada mu se ne poklanja nikakva pažnja, sem što su postavili dva policajca uz njegov automobil kako bi izgledalo da ga čuvaju, ali zapravo da ga špijuniraju. On

²⁰ MacMillan Margaret, *Paris 1919: six month that changed the world*, Random House, 2001, str. 119.

²¹ Nicolson Harold, *Peacemaking*, Grosset and Dulap, New York, 1965, str. 152.

²² Seymour Charles (ur.), *Intimate papers of Colonel House: Arranged as a Narrative*, vol IV, Houghton Mifflin Co, Boston, New York, 1928, str. 239.

je ponudio Francuskoj i Velikoj Britaniji da sakupi crnogorski bataljon između svojih crnogorskih podanika u Sjedinjenim Državama, kao i Italiji, Švajcarskoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji. Obavijestili su ga da ne trebaju crnogorski bataljon u Evropi, ali su mu sugerirali da pošalje svoje ljude u Bizertu, gdje će se obučiti i onda ih poslati da se priključe armiji u Solunu.

Kralj Nikola se požalio ogorčeno na Srbiju, zemlju koja je, rekao je, regrutovala Crnogorce u srpsku vojsku protivno njihovoj volji. Rekao je da je Rusija uvijek štitila Crnu Goru, ali sada kada se rusko carstvo raspalo, nema više pomoći sa te bande. Zbog toga se nada da će predsjednik Wilson biti njegov prijatelj i zaštitnik. Molio je pukovnika Housea da zahvali predsjedniku na toplom prijemu koji je pružio njegovom ministru. Zaključio je opaske govoreći da zli uticaji rade protiv njega da bi spriječili da se predsjednik Sjedinjenih Država pozainteresuje za sudbinu Crne Gore. Pukovnik House je uvjerio kralja da to nije moguće, da Sjedinjene Države imaju veliku simpatiju za Crnu Goru i da nijedan strani uticaj ne može spriječiti da Crna Gora dobije ono što zaslužuje. Kralj je odgovorio da ne traži privilegije, nego da samo želi tretman koji osjeća da njegova zemlja zaslužuje.²³

Evo kako taj susret, karikirajući uz dramske efekte, opisuje srpski historičar Dragoljub R. Živojinović, koji je važan dio svog opusa posvetio crnogorsko-američkim odnosima. Citiram uz vlastite komentare:

„U danima kada se za kralja Nikolu i njegovu vladu sve okrenulo naopake, kada su svi bili opijeni pobjedom, i tako se ponašali, on je morao da moli za njihovo razumevanje, humanost, milost, pomoć. [Naravno, Živojinović ne navodi zašto je to tako, i prećutkuje srpsku prijetnju postojanju nezavisne Crne Gore jer se on bavi historijom diplomatskih odnosa gdje je ultimativni cilj stvaranje srpske Jugoslavije. N. Č.] Prvi kome se tih dana obratio s molbom da ga poseti bio je, ne slučajno, ‘pukovnik’ Edvard M. Haus, glavni američki predstavnik u pregovorima o primirju. [Da bi se umanjila važnost kralja, treba malo škrbnuti i od Houseovog autoriteta jer on, znamo, nije pravi pukovnik američke vojske. N. Č.] Osmog novembra 1918. godine, u popodnevnim časovima Haus je došao u kraljev

²³ CONVERSATION BETWEEN THE KING OF MONTENEGRO AND COLONEL HOUSE, November 8, 1918, at the Hotel Meurice at 3/30 P. M. u Edward Mandell House Papers, Yale University Library (Sterling Memorial Library), New Haven, box 201 folder 2/558A.

apartman u hotelu „Meris“. Tu su ga dočekali gardisti u ‘kitnjastim uniformama’ i dopratili do salona [salon se u bilješci ne pominje, N. Č.] u kome ga je primio kralj Nikola. Haus ga je opisao kao ‘prijatnog starog gospodina, koji je dostojanstveno ispričao svoju priču’. Zabeležio je da to nije bio dijalog, već kraljev monolog? Šta je on imao da saopšti svom gostu iz SAD? [Retoričko pitanje koje omogućava da se u odgovoru na njega kaže i ponešto što kralj nije rekao. N. Č.] Govorio je o dugoj istoriji svoje kraljevine, dužoj od ostalih balkanskih zemalja, hrabrosti koji su njeni vojnici pokazali u ratu protiv neprijatelja, žrtvama i stradanjima. Odgovornost za kapitulaciju Crne Gore pripisao je nesposobnosti velikih sila da njegovoj zemlji doture topove, municiju, oružje, hranu, lekove; kapitulaciju nije spomenuo [primijetimo da je u prethodnoj Živojinovićevoj rečenici napisana riječ kapitulacija, a u originalu zapisnika riječ *predaja*; ovdje je u pitanju podsjećanje čitaoca na ucijepljeni mit o namjernoj kapitulaciji Crne Gore u Prvom svjetskom ratu, što Živojinović vješto usputno pominje, N. Č.], ali je saopštio da je svojoj vojsci naredio sa se povuče u Drač i bori u savezničkim redovima na Solunskom frontu. Tamo ih je general Moris Saraj, komandant Istočne armije, pripojio srpskim divizijama. Kao toliko puta ranije kralj Nikola je i ovoga puta imao problema sa istinitim iznošenjem činjenica. [Kojim — Živojinović ne navodi, ali ovo je rečeno da bi se na kraju ponovio istovjetan pojačan zaključak da je kralj bezmalo — lažov. N. Č.] Nastavio je tiradom [gdje je ta kraljeva tirada ako House kaže da je to monolog izrečen na dostojanstven način? N. Č.] protiv Francuske, čije je gostoprimstvo uživao u danima izgnanstva. [Živojinović ne navodi da se kraljev boravak pretvorio u prisilni azil u kome Francuzi neće biti spremni da ga puste da se vrati u domovinu jer bi to pobrkalo konce velikosrpskog ujedinjenja. N. Č.] Iako su prvi dodiri i iskustva bili prijateljski (?) [ovdje Živojinović stavlja znak pitanja, kao pita se otkud takva neutemeljena tvrdnja može pasti kralju na pamet, N. Č.], vremenom su sasvim zahladneli, tako da danas policija i agenti [valja malo pretjerati jer ono u Frezierovom izvještaju bijahu dva policajca u automobilu koja ga i špijuniraju, N. Č.] stalno prate i špijuniraju. Savezničke vlade odbacile su njegov zahtev da se obnovi crnogorski odred. Pored Francuske, kralj Nikola je oštrim rečima optužio i Srbiju [ovdje je dodato jedno „i“ kao da je kralj u razgovoru optuživao i druge savezničke zemlje, N. Č.] što je prikupljala Crnogorce u svoju vojsku. Zahvalio se predsedniku Vilsonu za podršku koju mu je pružao i izrazio bojazan da će ga zli uticaji sprečiti da to

i ubuduće čini. Haus ga je uveravao da su SAD bile naklonjene Crnoj Gori i da će podržati njene zahteve. Na kraju, kralj Nikola je upozorio da on nije tražio naklonost, već pravedan postupak koji je njegova zemlja zaslužila. To je bio i kraj razgovora. [Ali ne i Živojinovićeve malicioznosti prema suverenosti Crne Gore koju njen kralj očajnički želi da spase pa srpski historičar na kraju poentira ovako. N. Č.] Kralj Nikola je izneo svoju priču, nepotpunu i neiskrenu, dok Haus nije pružio nikakve garancije i uveravanja u pogledu budućnosti njegove zemlje. Ishod razgovora je bio zanimljiv. [Na određeni način „da“ ako se uzme krajnja sudbina Crne Gore zbog velikosrpske okupacije, ali ne i američki napori da kroz nekoliko diplomatskih misija saznaju o tome kakva je situacija i volja naroda Crne Gore. Ukratko, Živojinović je samo na učitiv način rekao da je crnogorski kralj jedan lažac.]²⁴

Dok srpski historičari tvrde da se kralj u danima odsudnim za sudbinu svoje domovine ponašao kao jedan izgubljeni starac koji ima problema sa iznošenjem istine, crnogorski historičar Radoslav Raspopović, sagledavajući stvari iz iste ideološke perspektive, tvrdi da je kralj pomalo „groteskan“. Indikativno je viđenje *Istorije diplomatije Crne Gore 1711–1918* (univerziteti udžbenik), koja samim naslovom odsijeca nekoliko vjekova crnogorske diplomatije prije 1711. godine. Objektivno predstavljanje povijesti crnogorske diplomatije obuhvatilo bi i one nekolike važne godine poslije jugoslovenskog ujedinjenja (ili bolje rečeno prisajedinjenja), barem dok je trajalo međunarodno priznanje Crne Gore od strane velikih sila. U tom se udžbeniku, između ostalog, kaže:

„Umjesto podnošenja memoranduma o teritorijalnim zahtjevima pažnja je opet poklonjena jugoslovenskom pitanju. Kako je stvaranje jugoslovenske države postalo sve izvjesnije, kralj Nikola je status Crne Gore u njoj pokušao da očuva kroz prihvatanje odgovarajućeg decentralizovanog oblika državnog organizovanja. To je podrazumijevalo kritiku unitarnog koncepta utvrđenog u Krfskoj deklaraciji i principa centralizma na kojem je buduća država trebalo da bude organizovana... O upornosti, ‘dostojnoj divljenja i čuđenja’, sa kojom je crnogorski kralj u svojim političkim lutanjima pokušavao da u izmijenjenim uslovima izbori odgovarajuću posebnu poziciju Crne Gore u budućoj jugoslovenskoj državi, najbolje

²⁴ Živojinović Dragoljub R., *Kralj crnogorskog kraljevstva: Mirovna konferencija i posle 1918–1921*, Službeni list, Beograd, 2002, str. 27–28.

i najpotpunije svjedoči njegov proglas Jugoslovenima od 7. oktobra 1918. godine. Iako sa pozicija njegovih 'ratnih ciljeva' pomalo groteskno zvuče pojedini djelovi proglasa, oni dovoljno rječito govore i o sudbini koja je zadesila njegovog pisca i ciljevima koje je on u njenom političkom ambijentu želio da ostvari.²⁵

Pomenimo ovom prilikom i da je sa vrha crnogorske države sedamdeset jednu godinu kasnije kraljev proglas Jugoslovenima prilikom prenosa njegovih kostiju 1989. godine manipuliran tako da ga je predsjednik predsjedništva Branko Kostić pomenuo u smislu centralizirane jugoslovenske zajednice, a da je izraz o konfederaciji u jeku slovenačkih i hrvatskih zahtjeva za njom lukavo preskočen.²⁶ Zaobilazila se činjenica da je odluku o prenosu kostiju kralja Nikole donijelo predsjedništvo Crne Gore izabrano prije antibirokratske revolucije. Odluku je sprovelo novo rukovodstvo, dajući tom događaju potpuno drugačiji ton, prilagođen srpskom populizmu koji je tada zavladao Jugoslavijom.

U ovom udžbeniku, iz kojega uče buduće crnogorske diplomate (jer dio njih nalazi posao u MVP-u) kaže se da je „maksimalni program rješavanja jugoslovenskog pitanja podrazumijevao nadilaženje državno-pravne posebnosti obje nezavisne kraljevine — Srbije i Crne Gore“.²⁷ Ova licemjerna tvrdnja se varira i stalno reciklira jer, eto, i Srbija je izgubila državnost, a ne samo Crna Gora. To da su dinastija, vojna, ekonomska i

²⁵ Raspopović Radoslav, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711–1918*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009, str. 561.

²⁶ Donosimo dio govora dr Branka Kostića izgovorenog prilikom prenosa kostiju kralja Nikole, na Cetinju 1. oktobra 1989:

„Braćo, sa najvećim zanosom, radošću i oduševljenjem danas svečano izjavljujem da želim — uvjeren sam da istu želju ima i sav moj vjerni narod u Crnoj Gori da i naša mila Crna Gora bude sastavan dio Jugoslavije, da časno uđe u jugoslovensku zajednicu kao što je časno i do kraja za nju ratovala i stradala.“ **Želim, da se složimo i bratski uredimo u jugoslovensku konfederaciju u kojoj će (izostavljeni dio kraljevog proglasa)** U toj zajednici kaže kralj Nikola će „svak sačuvati svoja prava, svoju vjeru, uredbe i običaje, i u kojoj niko neće smjeti nametati prvijenstvo, već svi da budemo jednaki u čedrim njedrima majke Jugoslavije, te da svak bratski složno radi na njenu napretku i veličini u društvu i slobodnih i prosvijećenih naroda. Raduj se, majko Jugoslavijo, ovome doživljenome danu i ti u njoj, Narode oko ponositih naših gora Triglava, Velebita, Biokova i Lovćena gore, i one lijepe svete srpske Fruške Gore, Avale, Romanije i Veleža!“; u: Markuš Jovan B., *Povratak kralja Nikole I u otadžbinu: putovanje dugo 73 godine*, Cetinje, 1971, str. 735.

²⁷ Raspopović, str. 562.

upravljačka elita i ideologija ostale iste, a da je Crna Gora obezglavljena, sa kraljem i političkom elitom u egzilu, prepuštena sudbini, što bi komunisti rekli „velikosrpske buržoazije“ — uporno se prećutkuje, a činjenice se zaogrću na ovakav način: „Mada je većinska volja za život u široj državnoj zajednici u Crnoj Gori 1918. Godine nesumnjivo postojala, kako kod onih koji su bili protivnici kralja Nikole tako i kod njegovih pristalica, uz glavno otvoreno pitanje načina očuvanja državne posebnosti Crne Gore, istorijski sporan je ostao način na koji je provjera većinske volje obavljena. Pitanje karaktera nove države bilo je riješeno ranije, sredinom 1917, donošenjem Krfske deklaracije, uz učešće Jugoslovenskog odbora i srpske vlade sa Nikolom Pašićem na čelu, bez predstavnika Crne Gore. To, kao i sadržaj odluka donijetih na Krfu, uz osporavanje legaliteta postupka na koji je ‘provjera većinske volje’ naroda u Crnoj Gori izvršena, kasnije su postali razlog za tvrdnju o počinjenoj nepravdi prema Crnoj Gori. Pri tome se glavna krivica za nestanak Crne Gore vezivala za Srbiju, koja je ulaskom u jugoslovensku zajednicu i sama izgubila svoju državnost.“²⁸

Da je ovakav pogled na crnogorsku državu zastupljeniji pokazuje i naslov izložbe koja je u organizaciji Istorijskog instituta organizovana u Rektoratu Crne Gore u okviru Dana evropske baštine, 21. septembra 2018. godine: „140 godina od održavanja Berlinskog kongresa 1878. i prvog sticanja nezavisnosti Crne Gore“ — čime se posredno kaže da Crna Gora nije bila država prije 1878.

Zaključimo, postoji nužnost preispitivanja istorijskih narativa koji su bili usmjereni protiv crnogorske državnosti i temeljeni na manipulacijama istorijskih činjenica. Osporavana iznutra, na vjetrometini tuđih geostrateških interesa, Crna Gora bi trebalo da širi osnove svoga unutrašnjeg legitimiteta i da pažljivo bira svoje spoljnopolitičke ciljeve i saveznike, gradeći sebe kao napredno i svima široko otvoreno društvo. Vukadinović s razlogom kaže da je „u svakoj zemlji politička odluka privilegija kreatora politike... ali da u osnovi vanjskopolitičkog djelovanja treba da se odvija stalna saradnja teorije i prakse“, a „da u maloj zemlji valja angažirati sve one malobrojne kadrove koji se profesionalno bave međunarodnim odnosima i vanjskom politikom da pomognu u traženju optimalnih rješenja

²⁸ Raspopović Radoslav, „Uvod“, u: *Crna Gora i SAD u dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu 1905–1918*, Istorijski institut — SANUS, Podgorica, 2010, str. 33.

koji se poslije toga mogu ponuditi kreatoru političkih odluka²⁹. Ozbiljna istraživanja naše spoljne politike i međunarodnih odnosa jedan su od preduslova vođenja dobre spoljne politike u kojoj se smanjuju rizici, a povećavaju dobici.

LITERATURA

- [1] Altiser Luj, *Ideologija i državni ideološki aparati: beleške za istraživanje*, Karpobooks, Beograd, 2009.
- [2] Bojović Jovan (ur.), *Le Monténégro dans les relations internationales*, Istorijski institut, Titograd, 1984.
- [3] Balakrishnan Gopal (ur.), *Mapping the Nation*, Verso, London, 1996.
- [4] Đilas Milovan, „O Crnogorskom nacionalnom pitanju“, *Borba*, 106, 1. maj, 1945 — preštampano u Kovačević Branislav, *Đilas heroj-antiheroj*, Pobjeda, Podgorica, 2006.
- [5] Kljajić Stipe, *Pozadina objave knjige prof. Iva Banca Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Znanstveni skup u čast 70. rođendana prof. Iva Banca, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik 23. rujna 2017. (neobjavljeni referat).
- [6] Lukovac Branko, „Nastajanje i djelovanje MIP-a Crne Gore u okvirima SFRJ“, *Diplomarius*, magazin Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, mart 2016.
- [7] Papović Dragutin, „Crnogorska akademija nauka i umjetnosti 1977–1990“, časopis *Matica crnogorska*, ljeto 2013.
- [8] Popović Milan, „Vreme čuda“, nedjeljnik *Monitor*, 28. 9. 2018, <https://www.monitor.co.me/vreme-uda/>.
- [9] Popović Milan, „Vineri i luzeri“, nedjeljnik *Monitor*, 16. 11. 2018, <https://www.monitor.co.me/vineri-i-luzeri/>.
- [10] Markuš Jovan B., *Povratak kralja Nikole I u otadžbinu: putovanje dugo 73 godine*, Cetinje, 1971.
- [11] Marović Branislav, *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989*, Centar za geopolitiku, Podgorica, 2017.
- [12] MacMillan Margaret, *Paris 1919: six month that changed the world*, Random House, Boston, New York, 2001.
- [13] Nicolson Harold, *Peacemaking*, Grosset and Dulap, New York, 1965.
- [14] Raspopović Radoslav, *Istorija diplomatije Crne Gore 1711–1918*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009.
- [15] Raspopović Radoslav (ur.), *Crna Gora i SAD u dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu 1905–1918*, Istorijski institut — SANUS, Podgorica, 2010.
- [16] Saymour Charles (ur.), *Intimate papers of Colonel House: Arranged as a Narrative*, vol IV. Houghton Mifflin Co, Boston, New York, 1928.

²⁹ Vukadinović Radovan, *Politika i diplomacija, op. cit.*, str. 350.

- [17] Vukadinović Radovan, *Politika i diplomacija*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1984.
- [18] Strugar Pavle (ur.), *Prošlost Crne Gore kao predmet naučnog istraživanja i obrade*, CANU, Titograd, 1987.
- [19] Živojinović Dragoljub R., *Kralj crnogorskog kraljevstva: Mirovna konferencija i posle 1918–1921*, Službeni list, Beograd, 2002.

Nebojša ČAGOROVIĆ

ON POLITICS OF HISTORY AND SOME ASPECTS OF MONTENEGRIN
FOREIGN POLICY RESEARCH

Summary

This essay deals with complex issues of ideology, identity and legitimacy of nation states. Nation states are primary actors in international relations and foreign policy; as such the researcher's relationship towards subject state shapes methodology, choice of documents and conclusions reached. The paper deals with some aspects of foreign policy research and dilemmas that arise from the value positions of the respective researcher. It analyses an episode in Montenegrin-American relations: the meeting of King Nikola with Colonel House, foreign policy adviser of President Wilson in Paris, on the eve of the Peace Conference. The minutes of that meeting are held among papers of Colonel House in Sterling library at Yale University. The meeting is described by Serb historian Dragoljub R. Živojinović in „The End of the Kingdom of Montenegro.“ This essay deals with his presentation and addresses other issues in Montenegrin American relations. It also deals with relationships between national interests and the study of research of foreign policy topics.

Key words: *politics of history, Montenegro, foreign policy, king Nicholas, Paris peace conference, Dragoljub R. Živojinović*